

Natuur als museumstuk

↑ Veluwe halfwoestijn

Onze relatie met de natuur is niet al te best. Natuur staat op grote afstand van ons dagelijks bestaan. Een eeuw natuurbeleid heeft daar helaas in belangrijke mate aan bijgedragen. Dit beleid hanteert een museale opvatting van natuur en landschap en heeft de mens uit de natuur gejaagd. Tijd dus voor een herziening van uitgangspunten.

AUTEUR RENÉ RÖELL

René Röell is permacultuurdocent, -ontwerper en -trainer. Tevens is hij coördinator van Permacultuur Centrum Nederland. Zijn belangstelling ligt op het vlak van de sociale permacultuur en maatschappelijke toepassingen van permacultuur.
info@permacultuur.org

Natuurbeherende organisaties waren weinig enthousiast over de grote toeloop van mensen in natuurgebieden tijdens de lockdowns. Al dat volk vertrapte de boel maar, verstoorde het wild en produceerde tonnen afval en rotzooi. Vooral boswachters ergerden zich aan de drukte. Begrijpelijk misschien, maar toch een wat paradoxale houding. Meer mensen betekent toch immers meer draagvlak voor de natuur?

Natuurbeleving

Het ligt misschien niet aan de boswachters, maar eerder aan het feit dat er veel te weinig natuur is, waardoor de druk op natuurgebieden groot is. Heel erg welkom zijn mensen niet in de natuur. De natuurbeleving is, als het aan de natuurorganisaties ligt, gebonden aan strikte regels. Je mag een wandeling maken, maar alleen overdag, je moet wel op de paden blijven en de hond moet aan de lijn. Je mag niet overnachten, je mag geen hutten bouwen, je mag geen hout sprokkelen, je mag geen vuurtje stoken, en jagen en verzamelen is uit den boze. Heel erg spannend is het allemaal dus niet. En je kunt je afvragen hoe je verbinding met de natuur krijgt, als de enige interactie bestaat uit een in de vorm gegoten wandeling?

Dit dilemma lossen natuurbeherende organisaties doorgaans op met educatie: vertel mensen wat ze zien, dan leren ze de natuur vanzelf waarderen. Vandaar dat het in de natuurgebieden wemelt van bordjes met uitleg en informatie en dat er overal uitgezette wandelingen zijn, belevingstochten en bezoekerscentra met leskisten en foldermateriaal. Educatie moet het bezoekende publiek tot beter begrip en respect voor de natuur bewegen.

Opvattingen over natuur

Het is goedbedoeld, maar het gevolg is dat de mens zich vooral een bezoeker in de natuur is gaan voelen. Een wandeling in de natuur is vandaag de dag perfect vergelijkbaar met een museumbezoek; een sociaal samenzijn op de zondagmiddag tegen het decor van (natuur)schoon met verheffing van de mens als achterliggend doel.

Dit museale karakter van de natuur gaat ook nog eens naadloos samen met het beeld van kwetsbaarheid. De natuur is teer en zwak en niet zelfstandig en verdient derhalve bescherming. In de natuur is altijd wel een bedreigde vogel aan het broeden, een zeldzame plantensoort die niet vertrapt mag worden of een insect dat op uitsterven staat. Net als bij kunst wordt de zeldzaamheid benadrukt en mag je daarom alleen op afstand genieten in een sfeer van gepaste sereniteit.

Het recreatieve, museale beeld geeft weer hoe de overgrote meerderheid van de bevolking over natuur denkt. De mens is een bezoeker of misschien een beheerder van de natuur, maar maakt in elk geval geen deel uit van de natuur. Er zijn mensen, een klein deel van de bevolking, die hierop een uitzondering vormen omdat ze er bewust op uit trekken met fotocamera en natuurgids. Dit zijn de 'vroeg vogels', die de natuurkampeerplaatsen bevolken en de *Flora van Nederland* in de kast hebben staan. Deze groep van natuurminnaars, ecologisch geletterden en soms religieuze bewonderaars weet de natuur te vinden, is op de

hoogte van de diversiteit aan soorten en landschappen en twijfelt niet aan de waarde van de natuur. Aan de andere kant van het spectrum is er een groep mensen die weinig opheeft met natuur en soms uitgesproken biofoob is. Voor hen betekent natuur hinder, viezigheid, gevaar en te bedwingen chaos. Met tegels, spuitbussen en landbouwplastic houden zij de natuur zoveel mogelijk van hun lijf.

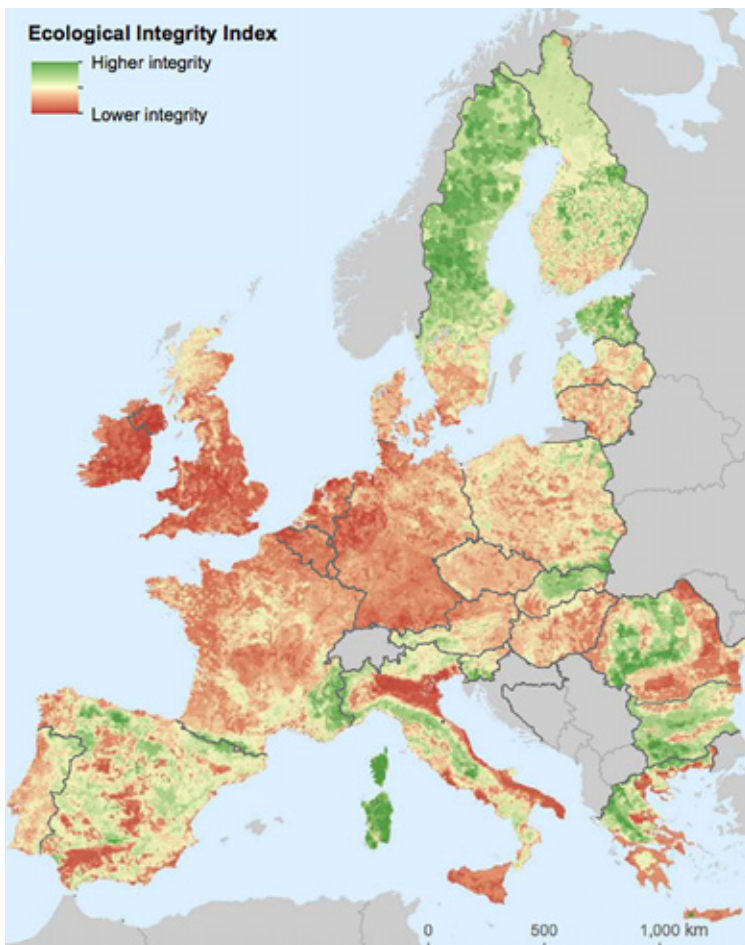
Natuurbeleid

Het recreatieve beeld van de natuur is evenwel dominant en heeft zich gevormd onder invloed van natuurbeleid dat zich toegelegd heeft op de bescherming van bijzondere planten- en diersoorten en bijzondere landschappen. Natuurbeleid in Nederland is ongeveer een eeuw oud, maar is vooral in de jaren tachtig van de vorige eeuw op stoom gekomen. Vanaf die tijd worden natuur en milieu vertegenwoordigd door een krachtige lobby van organisaties die wetgeving weet af te dwingen en de inkrimping van het areaal en de afname van de biodiversiteit in de natuurgebieden tot staan weet te brengen. De filosofie is om natuur te beschermen en zoveel mogelijk te behoeden voor menselijke invloed. De ruimtelijke ordening helpt daarin mee en er is een nette ruimtelijke scheiding ontstaan tussen *Schutz-* en *Schmutzgebieden*; bescherming in de gebieden die bestemd zijn voor de natuur en ruimte voor de landbouw in de overige gebieden. Dit weinig doordachte beleid leidt ertoe dat de biodiversiteit in de landbouwzones nu vrijwel nul is en dat deze gebieden hun ondersteunende functie voor de natuur hebben verloren – vogels broeden tenslotte ook wel eens in een weiland. De natuur is daarmee haar ruggengraat kwijt en verder op zichzelf aangewezen in kleine, afgescheiden en nauwelijks levensvatbare reservaten.

Kwaliteit onder de maat

Weliswaar is in de laatste dertig jaar ook natuurbeleid tot stand gekomen vanuit het perspectief van natuurontwikkeling. Maar dit gebeurt helaas op veel te kleine schaal. In het voetspoor van het plan *Ooievaar* en het plan *Levende rivieren* is in de jaren negentig van de vorige eeuw het areaal natuurgebied voor het eerst uitgebreid. Er ontstonden landschapsparken, natuurcreaties, en educatieve projecten. Beken werden gehermeanderd, ecoducten aangelegd, de Oostvaardersplassen ontstaan op initiatief van de natuur zelf. Dit beleid spreekt immens tot de verbeelding en brengt de natuur ook dichterbij de mens. Maar het is te weinig; de toename sinds 1990 ligt in de orde van enkele procenten en ambities op dit vlak zijn flink teruggeschoefd.

Rond de eeuwwisseling wordt de wettelijke basis voor bescherming versterkt door Europese regelgeving rond het Natura 2000-netwerk. Nederland heeft een actieve bijdrage geleverd aan het tot stand komen van deze richtlijnen, maar presteert sindsdien naar Europese maatstaven zeer slecht. In het overgrote deel van de 161 Nederlandse en Belgische Natura 2000-gebieden is de kwaliteit van de natuur ver onder de maat en worden doelstellingen omtrent habitattypen en doelsoorten niet gehaald. Ook hier gaat het klassieke idee van bescherming zich wreken.

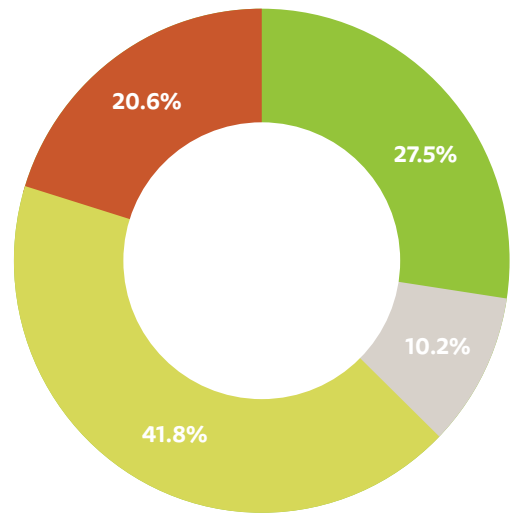
↑ Kaart van de ecologische integriteit in de Europese Unie en het Verenigd Koninkrijk. Bron: <https://meta.eeb.org>

Werken tegen de natuur

Nederland is tamelijk uniek in Europa door haar ongekeerde diversiteit van landschappen. In deze landschappen leven ook nog eens vele unieke soorten, waarvan de grutto en de Kievit wel de meest iconische zijn. Het behoud van deze diversiteit aan landschappen en soorten is de focus van de klassieke natuurbescherming. Het probleem is dat de natuur zich niet laat vangen in wensbeelden over doelsoorten en habitattypen.

Natuur ontwikkelt zich volgens een patroon dat ecologen successie noemen. Successie is de opeenvolging van soorten in een ecosysteem. Het begint met pioniersvegetaties, ontwikkelt zich via een aantal tussenstadia en bereikt uiteindelijk een eindstadium, dat relatief stabiel en soortenrijk is en dat de climaxvegetatie wordt genoemd. De klassieke natuurbescherming werkt tegen deze dynamiek van de natuur in. De landschappen in Nederland, die wij zo koesteren, zijn niet echt natuurlijk en al helemaal geen wildernis. Ze zijn door de eeuwen heen ontstaan onder invloed van de scharrelende mens, die bomen kapte, heide afplagde, moerassen drooglegde, dijken bouwde, schapen liet grazen en oogste wat er maar te oogsten viel. De natuur was van oudsher een aanvullende bron van bestaan. Eeuwenlang leefden mens en natuur op die manier in een dynamisch evenwicht; landschappen veranderden wel maar de veranderingen gingen geleidelijk en de natuur paste zich aan. In deze co-existentie van mens en natuur, die uiteraard overal anders was, afhankelijk van wat natuur en landschap te bieden hadden, ontstond de diversiteit van het Nederlandse landschap. In de 20ste eeuw maakte deze kleinschalige en ongeplande invloed van de mens plaats voor grootschalig en planmatig overheidsingrijpen. De mens met zijn vele ambachten werd uit de natuur gezet en was alleen nog welkom als bezoeker. Terreinbeherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, namen het beheer over.

De zaak van de natuur kan alleen in de harten van mensen worden bepleit

Goed Onbekend Zwak Slecht

↑ Staat van de instandhouding van soorten in Europa 2013-2018.

Bron: European Environment Agency (EEA)

Conflict

De Veluwe is na de Wadden Nederlands grootste Natura 2000-gebied en is ontstaan door de gecombineerde invloed van houtkap, begrazing, afplaggen van de toplaag en kleinschalige akkerbouw. Het gebied is daarmee een zandkop van arme grond, een soort woestijn dus, en om het zo te houden is beheer nodig. Bomen moeten bijvoorbeeld worden gekapt om de wind vrij spel te geven over het zand, waardoor de typische zandverstuivingen behouden blijven. Van dergelijke maatregelen zijn er honderden, allemaal nauwgezet gedocumenteerd met bijbehorende kostenplaatjes. Het is een ingewikkelde natuurboekhouding die bedoeld is om de natuur in toom te houden. De natuur wil namelijk iets anders; die wil via successie het gebied vergrassen en verbossen zodat er weer een rijk en divers ecosysteem ontstaat. Natuurbeheer dat vecht tegen de natuur, is kostbaar en intensief. Het is ook moeilijk uit te leggen en leidt tot strijd en conflict. De stikstofcrisis van 2020 is hier het jongste voorbeeld van. Hoewel de Nederlandse overheid ingrijpt ten gunste van de natuur, wint deze er nauwelijks bij. Het beleid vervreemdt mensen van de natuur, vooral omdat het brede perspectief ontbreekt. Conflict ontstaat ook als een zeldzame dier- of plantensoort, waarvan niemand de relevantie kent, de bouw van een spoorlijn, bedrijventerrein of ander economisch project stillet. Het levert woede en onbegrip op. En dat gaat niet veranderen, want de bestaanszekerheid van boeren en andere ondernemers en eigenlijk van ons allemaal, afgezet tegenover die van de natuur, levert een ongelijke strijd op. De natuur mag dan af en toe een slag winnen, de oorlog gaat zij op deze manier echt verliezen.

Herinductie

Strijd en conflict helpen de natuur niet. De zaak van de natuur kan alleen in de harten van mensen worden bepleit en daar heeft het natuurbeleid nog weinig bereikt. Pas als we de natuur gaan ervaren als bestaanszekerheid, als ons *life-support system*, kortom, pas als we de natuur gaan internaliseren in ons bestaan, kan natuurbeleid geslaagd zijn. Daarvoor hebben we echt een ander scenario nodig.

Mijns inziens zou dit scenario zich op de begrippen regenereren, integreren en internaliseren moeten richten. Regenereren houdt in het herstel van natuur en natuurlijke processen. Met name de klimaatcrisis vraagt om herstel van bodems, herstel van *wetlands* en ontwikkeling van nieuwe natuurgebieden. Dit zou niet alleen op nationale schaal moeten gebeuren, maar ook op regionaal en lokaal niveau prioriteit moeten hebben. Dertig procent van het areaal voor natuur, dat wil zeggen een verdubbeling van het huidige areaal, zal de vermoedelijke norm zijn voor een levensvatbaar ecosysteem.

Integreren betekent dat de natuur weer deel moet gaan uitmaken van ons leven. Daarvoor halen we de natuur dichtbij en heffen we grenzen en barrières zoveel mogelijk op. Natuurgebieden zijn dus toegankelijk en bereikbaar. Voorts houden we op met eindplaatjes over doelnatuur, doelsoorten en gestileerde landschappen. Natuur kent haar eigen dynamiek en de kunst zal zijn om ons hiernaar te voegen en erin mee te bewegen. Dan kan nieuwe natuur ontstaan en dan kunnen nieuwe soorten zich hier vestigen. Dan kan de natuur weer robuust en productief zijn en de kleinschalige invloed van de scharrelende mensen verdragen. Mensen worden in dit scenario dus aangemoedigd om de natuur te gebruiken: om te vissen, te verzamelen, te verblijven, te verdwalen en te onderzoeken. Als er namelijk één soort is die

De klassieke natuurbescherming werkt tegen de dynamiek van de natuur in

herinductie in de natuur verdient, dan is het de mens wel. Internaliseren is een zaak van lange adem en misschien meer een gevolg van een geleidelijk veranderende opvatting dan een concreet te maken doelstelling. Het gaat in elk geval om natuureducatie die sterk gericht is op beleving van en leven met de natuur. Ecologische geletterdheid gaat verder dan een enkele biologieles op school. De focus moet liggen op het ontwikkelen van het vanzelfsprekende besef dat natuurlijke processen aan de basis van het leven staan. En dat we die basis dus moeten koesteren. Zoals we nu voor elke maatschappelijke activiteit de economische kant goed uitrekenen, zouden we dat op termijn ook voor de ecologische betekenis vanzelfsprekend moeten vinden. Recent pleitten Herman Wijffels en Klaas van Egmond voor de introductie van een ministerie van ecologische zaken. Dat zou een mooie start zijn.

Foto: René Röell